

اخلاق و فرهنگ کسب و کار در اسلام

صمد نوروزی

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم

الْعِبَادَةُ سَبْعُونَ جُزْءً أَفْضَلُهَا جُزْءٌ طَلَبُ الْحَلَالِ

**عبادت هفتاد جزء است
و بالاترین و بزرگ ترین جزء آن
کسب حلال است.**

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اخلاق و فرهنگ

کسب و کار در اسلام

تالیف:

صمد نوروزی

دانش آموخته مدیریت فرهنگی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال

انتشارات موجک

سرشناسه: نوروزی، صمد، ۱۳۴۹-

عنوان و نام پدیدآور: اخلاق و فرهنگ کسب و کار در اسلام / تالیف صمد نوروزی.

مشخصات نشر: تهران: انتشارات موجک، ۱۳۹۹.

مشخصات ظاهری: ۱۷۲ص؛ وزیری

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۴-۲۷۲-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: اخلاق کسب و کار -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

موضوع: Business ethics-- Religious aspects -- Islam

موضوع: کسب و کار -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

موضوع: Business -- Religious aspects -- Islam

موضوع: اخلاق اسلامی

موضوع: Islamic ethics

رده بندی کنگره: BP ۲۵۴/۶۵

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۶۵۵

شماره کتابشناسی ملی: ۷۵۵۱۷۴۷

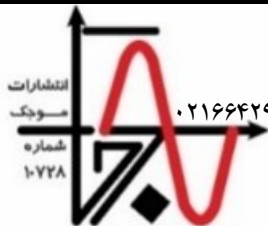
انتشارات موجک

واتساپ: ۰۹۳۶۳۰۳۱۲۵۸ کانال: telegram.me/mojak1

تلفن مرکز پخش: ۰۲۶۳۲۷۰۵۳۱۸ - ۰۲۶۳۲۷۲۱۸۱۹ - ۰۲۱۶۶۱۲۷۵۹۳ - ۰۲۱۶۶۴۲۹۷۳۳

ایمیل: mojakpublication@yahoo.com

سایت: www.mojak.ir

عنوان: اخلاق و فرهنگ کسب و کار در اسلام

تالیف: صمد نوروزی

مشخصات ظاهری: ۱۷۲ صفحه، قطع وزیری

چاپ اول: بهار ۱۴۰۰، تیراژ: ۵۰۰ جلد

قیمت: ۶۲۰۰۰۰ ریال، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۴-۲۷۲-۵

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر برای انتشارات موجک محفوظ است. هیچ شخص حقیقی و حقوقی حق چاپ

و تکثیر این اثر را به هر شکل و صورت اعم از فتوکپی، چاپ کتاب و ... را ندارد. متخلفین به موجب بند ۵ ماده

قانون حمایت از ناشرین تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	پیش‌گفتار.....
۷	فصل اول: نظام اخلاق اسلامی.....
۷	۱-۱ مقدمه.....
۹	۲-۱ تعریف اخلاق.....
۱۰	۳-۱ تعریف اخلاق از دیدگاه علماء و اندیشمندان اسلامی.....
۱۲	۴-۱ مفهوم اخلاق.....
۱۳	۵-۱ ماهیت اخلاق.....
۱۶	۶-۱ موضوع علم اخلاق.....
۱۶	۷-۱ تعریف علم اخلاق و تمایز آن از اخلاق حرفه‌ای و اخلاق سکولار.....
۲۱	۸-۱ مطلق یا نسبی بودن اخلاق.....
۲۲	۹-۱ معیار ارزشی اخلاق.....
۲۳	۱۰-۱ مطلوبیت.....
۲۴	۱۱-۱ اختیار.....
۲۴	۱۲-۱ مطلوبیت انسانی.....
۲۵	۱۳-۱ انتخاب آگاهانه و خردمندانه.....
۲۵	۱۴-۱ فلسفه اخلاق.....
۲۷	۱۵-۱ شیوه‌های اخلاقی و شیوه مورد قبول.....

- ۱-۱۵-۱ شیوه اخلاقی فیلسوفانه ۲۷
- ۱-۱۵-۲ شیوه اخلاقی عارفانه ۲۸
- ۱-۱۵-۳ شیوه اخلاقی نقلی ۲۸
- ۱-۱۶ ویژگی‌های شاخص نظام اخلاقی اسلام ۳۰

فصل دوم: اخلاق کسب و کار در اسلام ۳۹

- ۱-۲ مقدمه ۳۹
- ۲-۲ اخلاق کار ۴۰
- ۳-۲ آداب کسب و کار ۴۲
- ۴-۲ اهمیت و فواید اخلاق در اسلام ۴۴
- ۵-۲ قداست و ارزشمندی کار در جهان‌بینی اسلامی ۴۷
- ۶-۲ جلوه‌های اخلاق کار اسلامی با تأمل بر سخنان و سیره‌ی رضوی ۵۲
- ۶-۲-۱ ایمان بر خداوند و توکل بر او ۵۲
- ۶-۲-۲ صبر و استقامت ۵۶
- ۶-۲-۳ وجدان‌کاری و تقوای الهی ۵۹
- ۶-۲-۴ برخورد کریمانه ۶۳
- ۶-۲-۵ صداقت و راستگویی ۶۸
- ۶-۲-۶ امانت‌داری ۷۱
- ۶-۲-۷ شایسته‌سالاری و قانون‌گرایی ۷۳
- ۶-۲-۸ عدم تکبر و سرمستی به مقام و ریاست‌طلبی ۷۶
- ۷-۲ اصول اخلاقی اقتصادی از دیدگاه قرآن ۸۱
- ۷-۲-۱ اصل توجه به معنویات ۸۱
- ۷-۲-۲ اصل عدالت ۸۴
- ۷-۲-۳ اصل خیرخواهی و نفی غش (فریب) ۸۸
- ۷-۲-۴ اصل احسان ۹۲

۹۶..... اصل امانت بودن اموال ۵-۷-۲

فصل سوم: فرهنگ کسب و کار در اسلام..... ۱۰۱

۱-۳ مقدمه ۱۰۱

۲-۳ کسب و کار از دیدگاه اسلام ۱۰۲

۳-۳ اهمیت و جایگاه کسب و کار در اسلام ۱۰۷

۴-۳ ارزش کار در اسلام ۱۱۰

۵-۳ فرهنگ کسب و کار در اسلام ۱۱۴

۶-۳ معانی کار در فرهنگ اسلامی ۱۱۶

۷-۳ جایگاه کارگر در فرهنگ اسلامی ۱۱۷

۸-۳ کار عین عبادت است ۱۱۷

۹-۳ کار و عمل صالح کدام است؟ ۱۱۸

۱۰-۳ کار و عبادت ۱۱۹

۱۱-۳ کار و تلاش از دیدگاه قرآن کریم ۱۲۰

۱۲-۳ تشویق به کار و نهی از تنبلی در اسلام ۱۲۴

۱۳-۳ اخلاص در کار ۱۲۵

۱۴-۳ اخلاص در قرآن ۱۲۶

۱۵-۳ رعایت مراحل اخلاص ۱۲۶

۱۶-۳ اسباب و عوامل اخلاص ۱۲۷

۱۷-۳ آثار و فواید اخلاص در کار ۱۲۸

۱۸-۳ اهمیت کار و ارزش کارگر در اسلام ۱۲۸

۱۹-۳ مفاسد و زیان‌های بیکاری و سستی از نظر اسلام ۱۳۱

۲۰-۳ گزیده‌ای از سخنان حضرت امام خمینی (ره) پیرامون کار و کارگر ۱۳۳

۲۱-۳ شگفتی‌هایی از گفتار کوتاه امام علی (ع) ۱۳۸

۲۲-۳ گذری در نهج‌البلاغه ۱۳۹

فصل چهارم: جمع بندی ۱۴۱

۱-۴ مقدمه ۱۴۱

۲-۴ اهمیت اقتصاد در جامعه ۱۴۳

۳-۴ جایگاه کار در اسلام ۱۴۶

۴-۴ راهکارهای قرآن برای پیشرفت اقتصادی ۱۴۹

۵-۴ تقویت تولید ۱۵۳

منابع ۱۵۹

منابع فارسی ۱۵۹

منابع انگلیسی ۱۷۱

پیش‌گفتار

عصر حاضر، عصر بحران هویت انسانی و ارزش‌های اخلاقی است؛ زیرا هرچند با پیشرفت پرشتاب علوم تجربی پدیده‌های شگفت‌آور و حیرت‌انگیزی در جهان علم و صنعت پدید آمده است و امکانات فراوانی برای کامیابی‌های مادی و کسب لذت‌های سیری‌ناپذیر حیوانی فراهم گردیده، اما کاخ عظیم ارزش‌های معنوی رو به فروپاشی نهاده است و سرمایه‌های فرهنگی و اخلاقی انسان، فدای ثروت‌اندزوی‌ها و کام‌جویی‌های دنیاپرستان گردیده است و در نتیجه، جامعه انسانی دچار بحران بی‌هویتی و انحطاط اخلاقی شده است، به گونه‌ای که ارزش‌های اصیل معنوی و الهی را تهدید می‌کند (مصباح یزدی، ۱۳۷۵: ۱۱، ۱۶، ۱۷ و ۱۸). از راهکارهای کارآمد اسلام در این باره، پیوند ارزش‌های اخلاقی با اقتصاد است. جامعه اسلامی از یک سو به اقتصادی پویا و رشدیافته نیازمند است تا نیازهای افراد و رفاه نسبی آنان فراهم شود. از سوی دیگر، نیازمند تحکیم و تقویت ارزش‌های اعتقادی و اخلاقی در فرهنگ عمومی است تا با سالم‌سازی فعالیت‌ها و مقابله فرهنگی با مفاسد اقتصادی، سعادت اخروی افراد را به ارمغان آورد، به‌ویژه آنکه رشد مطلوب اقتصادی و تحکیم ارزش‌های دینی، تأثیری متقابل بر یکدیگر دارند (میر معزی، ۱۳۷۸: ۱۵۳). ریشه اصلی مشکلات اقتصادی در عملکرد نادرست بشری، به‌ویژه در توزیع ناعادلانه ثروت است و فقر جوامع در وهله نخست، معلول روابط ظالمانه و استثماری میان کشورهای قدرتمند و ضعیف می‌باشد، به گونه‌ای که شکاف عمیقی را میان آنها پدید می‌آورد. با وجود این، توزیع نابرابر ثروت در جوامع نیز کم‌وبیش وجود دارد. به خوبی روشن است که این معضل، خود عامل بروز بسیاری از مشکلات و مفاسد اجتماعی و اخلاقی در جامعه می‌گردد. آموزه‌های اسلام با شیوه‌های گوناگون به مقابله با این معضل پرداخته است. یکی از این شیوه‌ها، مبارزه فرهنگی است که در قالب تحکیم مبانی اعتقادی و نهادینه ساختن اخلاق اقتصادی در جامعه و نفی ارزش‌های مبتنی بر اصالت ماده انجام می‌پذیرد (صدر، ۱۴۰۸ق: ۳۴۸).

اخلاق از موضوعاتی است که از بدو تولد بشر وجود داشته است و گذر زمان نه تنها ضرورت وجود آن را کم‌رنگ و کم‌اهمیت ننموده است، بلکه بر اهمیت و لزوم آن در این برهه‌ی زمانی افزوده است. مفاهیم اخلاقی نمایان‌گر اشکالی از زندگی بشر است و اعتقادات و ارزش‌های هدایتگر افراد در تصمیمات‌شان را توصیف می‌نمایند. اخلاق‌مندی به عنوان سرمایه‌ای راهبردی برای مجموعه‌های انسانی مطرح است و پیش شرط زندگی اجتماعی کارآمد را تشکیل می‌دهد. در حقیقت، اخلاق، سرمایه‌ی اصلی قوام ملت‌ها و خمیرمایه‌ی تمدن و ستون فقرات یک زندگی اجتماعی سالم بوده و بهترین وسیله‌ی انسان در سیر الهی است؛ به همین دلیل، تا مسائل اخلاقی در جوامع انسانی حل نشود، هیچ مسأله‌ای حل نخواهد شد. امروزه پیشرفت تمدن و ترقی در مراتب علمی، مادی و صنعتی، به تنهایی پاسخ‌گوی سعادت و رستگاری انسان در زندگانی نیست؛ چه بسیار جوامعی را می‌توان نشان داد که در اوج پیشرفت علمی صنعتی، بدترین فسادها، پلیدی‌ها و بدبختی‌ها در آن‌جا حاکم بوده و در آن مدنیت شکوفا، از صلاح و رستگاری و به طور کلی اخلاق انسانی خبری نیست. از این‌رو، امروزه شاهد بی‌اخلاقی‌های بسیاری در حوزه‌های مختلف زندگی بشر هستیم که صدمات و لطمات جبران‌ناپذیری را هم به جوامع بشری وارد ساخته است. تخریب محیط زیست، جنگ و خونریزی‌ها، خشونت، تبعیض جنسی، اشتباهات پزشکی، ساخت و توزیع مواد مخدر و داروهای مهلک، تخریب پل‌ها و ساختمان‌ها و هزاران نمونه‌ی دیگر گوشه‌ای از مشکلاتی است که انسان معاصر به دلیل عدم پابندی به اخلاق گرفتار آن‌هاست. به همین دلیل، انسان معاصر، امروزه بیش از هر زمان دیگری به تعلیمات انبیاء و آموزه‌های اخلاقی ائمه اطهار (ع) محتاج است و اگر پیوند عمیق و ارتباط مستحکمی میان انسان امروزی با اخلاق اسلامی، انجام نشود یقیناً سقوط معنوی و بازگشت به عصر آغازین پیدایش بشر در انتظار انسان خواهد بود.

اخلاق اسلامی، مطمئن‌ترین و ضروری‌ترین قواعدی را به ما می‌آموزد که رعایت آن‌ها سعادت فرد و اجتماع را در پی دارد. در حقیقت اخلاق اسلامی با ویژگی خاص و بعد متعالی خود، تضمین‌کننده‌ی سعادت انسان‌ها در همه‌ی عصرها، و ره توشه‌ی همه‌ی رهپویان کمال است. رعایت اخلاق نیک نسبت به یک‌دیگر در برخوردها و تمام ابعاد زندگی و رعایت حقوق جانی، مالی و غیره که عالی‌ترین نقش را در جذب دیگران و نفوذ در دل‌ها دارد، از عوامل مهم گسترش اسلام بوده است. پس فرد می‌تواند با عمل به آموزه‌های اخلاق اسلامی با ایجاد انقلابی در درون خود، در جامعه نیز

انقلاب و تحول به وجود آورد و همه چیز را به سوی هدف و مقصود اصلی، یعنی خداوند، قرار دهد؛ امری که خلقت جهان بر اساس آن بنا شده است. آن‌گاه که آدمی از بایدها و نبایدهایی که بیشتر به صورت روا و ناروا و یا پسندیده و یا ناپسند عرضه می‌شوند، فراتر رود و به بازشناسی نیک از بد برسد و این شناخت ارزش نیک، او را به کردار شایسته برانگیزد، به قلمرو اخلاق رسیده و در راه انسان شدن گام نهاده است.

انسان در نگرش اسلامی دارای کرامت و ارزش انسانی است و بر او بایسته است که پیش از هر چیز این کرامت ذاتی را در جهان هستی پاس دارد و تدابیری بیندیشد که خود را به جایگاه شایسته برساند. و از طرفی، کار از دیدگاه اسلام وظیفه طبیعی انسان، رمز رشد و پیشرفت فرد و جامعه، راز شادابی فرهنگ‌ها، شعار و شعور انسان توحیدگرا، روح و جان دین محمد(ص) و پیشه شایسته کرداران خوبان بارگاه خداست. در قرآن کریم و در احکام اسلامی به ارزش کار و فرهنگ کار بهای ویژه‌ای داده شده است. در قانون اساسی کشور آن نیز وقتی بحث از کار، کارگر و کارمند و یا بطور کلی امر اشتغال می‌شود، به محرومیت‌زدایی‌ها و برآوردن نیازهای جامعه و فقرزدایی و ایجاد امکانات و شرایط لازم برای همه مردم در جهت اشتغال اشاره شده است. البته ارزش والای نیروی کار بر کسی پوشیده نیست وقتی ما پیرو مکتبی هستیم که پیشوایان این مکتب تأکید بر ارزش فوق‌العاده نیروی کار می‌کنند، خود گواه این امر است. تفکر کار و تلاش مثبت از حصول فرهنگ اسلامی می‌باشد و ارتقای اندیشه و پرورش فکری نیروی کار در گروه ارزش‌گذاری صحیح برای نیروی کار و فراهم آوردن محیطی مناسب برای حمایت از آنهاست. اصول مذهبی و موازین دینی ما از کار و تلاش صرف‌نظر از بعد مادی و ظاهری آن بعنوان یک ارزش یاد می‌کنند و از این رو به وظیفه مدیران و کارفرمایان و سرپرستان محیط کار و روحیه کارکنان تأکید بسیار شده است.

از طرفی در مکتب نورانی اسلام، علاوه بر تبیین اهمیت و جایگاه کار و مقام کارگر و تشویق به کار و تلاش به فواید و اثرات کار نیز اشاره شده است. جدای از نقش کار در سلامت جسمی و روحی انسان که علم و تجربه آن را ثابت کرده است، در روایات معصومین (ع) به مواردی دیگر از جمله نقش کسب و کار در حفظ دین، ایجاد عزت نفس، افزودن عقل و هوش، رسیدن به اجر و پاداش اخروی به عنوان یک عبادت مهم اشاره شده است.

امام صادق (ع): «التجارة تزید فی العقل». تجارت کردن عقل را می‌افزاید. (صدوق، ۱۴۰۴،

ج ۳، ص ۱۹۱)

پیامبر (ص): «**ان المؤمن إذا لم یکن له حرفه یرعش بدینه**». همانا مومن اگر شغل و حرفه‌ای نداشته باشد، دین خود را وسیله‌ی امرار معاش می‌کند. (آرام، ۱۳۸۰، ج ۵، ص ۴۹۰)

پیامبر (ص): «**نعم العون علی تقوی الله الغنی**». توانگری نیکو یاوری است برای پرهیزگاری از خدا. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴، ص ۱۵۵)

امام صادق (ص): «**نعم العون الدنیا علی الاخره**». خوب یاوری است دنیا برای آخرت. (همان، ج ۷۰، ص ۶۲)

یک مدیر موفق و توانمند در بهره‌گیری از همه توانایی‌های نیروی کار و تلاش می‌کند که البته این امر بسیار دشوار است و می‌توان گفت که تنها با ارزش‌گذاری‌های مادی و معنوی به نیروی کار می‌توان از همه توانایی‌های آنها بهره‌گرفت. با استناد به فرمایش حضرت علی(ع) که کار ایمان را صیقل می‌دهد می‌توان به ارزش کار و نیروی کار پی برد. به این معنا که اهمیت کار آنچنان بالاست که در کنار ایمان مطرح می‌شود بنابراین باید به توسعه و ارتقای فرهنگ کار توجه بیشتری شود. اگر هدف ما توسعه انسانی است این توسعه انسانی دست نمی‌دهد مگر اینکه معتقد به توسعه اجتماعی باشیم که توسعه اجتماعی خود در گرو اولویت‌گذاری به نیروی فکر و اندیشه و تقویت روحیه اجتماعی است. باید توجه داشته باشیم که رسیدن به سطح مطلوب بهره‌وری در گرو داشتن عناصری آگاه، هوشمند، متعهد و نوآور، تحت سیستم اجتماعی و انسانی در محیط کاری است. که همه این‌ها میسر نمی‌باشد جز با ارتقای فرهنگ کار. در پایان سخن باید گفت که خداوند آدمی را موجودی چندبعدی خلق کرده است و شناخته می‌شود و بدیهی است که هر که از ابعاد انسان نیازمندی‌های دارد که نیازها باید برطرف شود. محیط‌های کاری، دل‌بستگی به وظایف و مسئولیت‌ها را به صورتی منطقی و اصولی و در عین حال لذت‌بخش فراهم می‌سازد و شرایط ارضای نیازها و تمایلات عاطفی، ذوقی و معنوی کارکنان را مهیا کنند، خود جنبه‌ای نمادین از ارزش‌گذاری برای نیروی کار است. بنابراین در محیط کاری باید شرایطی را فراهم آورد که هر یک از کارکنان بتوانند در رفع نیازمندی‌های انسانی خود و خانواده و شکوفایی استعداد و نبوغ شخصیتی‌شان، تلاش و کوششی آگاهانه معمول دارند و از این طریق زمینه ارتقای فرهنگ کار و ارزش‌گذاری نیروی کار فراهم آید.

کتاب حاضر با هدف آشنایی خوانندگان با مباحث مرتبط با اخلاق و فرهنگ کسب و کار در اسلام، طی چهار فصل به شرح زیر تدوین و تنظیم شده است:

فصل اول به نظام اخلاق اسلامی اختصاص دارد. فصل دوم پیرامون اخلاق کسب و کار در اسلام نگاشته شده است. فصل سوم، فرهنگ کسب و کار در اسلام را به بحث گذارده است. فصل چهارم نیز به جمع‌بندی اختصاص دارد.

صمد نوروزی

بهار ۱۴۰۰

Ethics and Business Culture in Islam

Samad Norouzi

یک مدیر موفق و توانمند در بهره‌گیری از همه توانایی‌های نیروی کار، تلاش می‌کند که البته این امر بسیار دشوار است و می‌توان گفت که تنها با ارزش‌گذاری‌های مادی و معنوی به نیروی کار می‌توان از همه توانایی‌های آنها بهره گرفت. با استناد به فرمایش حضرت علی(ع) که کار ایمان را صیقل می‌دهد می‌توان به ارزش کار و نیروی کار پی برد. به این معنا که اهمیت کار آنچنان بالاست که در کنار ایمان مطرح می‌شود بنابراین باید به توسعه و ارتقای فرهنگ کار توجه بیشتری شود. اگر هدف ما توسعه انسانی است این توسعه انسانی دست نمی‌دهد مگر اینکه معتقد به توسعه اجتماعی باشیم که توسعه اجتماعی خود در گرو اولویت‌گذاری به نیروی فکر و اندیشه و تقویت روحیه اجتماعی است. باید توجه داشته باشیم که رسیدن به سطح مطلوب بهره‌وری در گرو داشتن عناصری آگاه، هوشمند، متعهد و نوآور، تحت سیستم اجتماعی و انسانی در محیط کاری است. که همه این‌ها میسر نمی‌باشد جز با ارتقای فرهنگ کار. در پایان سخن باید گفت که خداوند آدمی را موجودی چندبعدی خلق کرده است و شناخته می‌شود و بدیهی است که هر که از ابعاد انسان نیازمندی‌های دارد که نیازها باید برطرف شود. محیط‌های کاری، دل‌بستگی به وظایف و مسؤلیت‌ها را به صورتی منطقی و اصولی و در عین حال لذت‌بخش فراهم می‌سازد و شرایط ارضای نیازها و تمایلات عاطفی، ذوقی و معنوی کارکنان را مهیا کند، خود جنبه‌ای نمادین از ارزش‌گذاری برای نیروی کار است. بنابراین در محیط کاری باید شرایطی را فراهم آورد که هر یک از کارکنان بتوانند در رفع نیازمندی‌های انسانی خود و خانواده و شکوفایی استعداد و نبوغ شخصیتی‌شان، تلاش و کوششی آگاهانه معمول دارند و از این طریق زمینه ارتقای فرهنگ کار و ارزش‌گذاری نیروی کار فراهم آید.

